

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชนโดยผ่านรายการวิทยุชุมชน สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้คือ

1. แนวคิดวิทยุกระจายเสียงชุมชน
2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
3. ทฤษฎีสื่อมวลชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย
4. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ขององค์กรผู้ผลิตสื่อมวลชน

1. แนวคิดวิทยุกระจายเสียงชุมชน (Community Radio)

ก. วิทยุกระจายเสียงชุมชน (Community Radio)

วิทยุกระจายเสียงชุมชน เป็นการจัดดำเนินการและส่งกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่น (Local Station) รูปแบบหนึ่ง ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงชุมชน โดยมีลักษณะการดำเนินงานที่เป็นประชาธิปไตย และเป็นการสื่อสารสองทาง กล่าวคือ มีหลักการเป็นของประชาชนโดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเขตบริการของวิทยุกระจายเสียงนั้น

ไซมอนด์ พาร์ทริดจ์ (Simon Partridge) ได้เขียนถึงการทดลองวิทยุกระจายเสียงชุมชน และหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชน (Partridge, Simon, 1982 อ้างในสุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2534) ว่า ปัจจุบันได้มีการทดลองและดำเนินการจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชน ทั้งในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา สวีเดน ออสเตรเลีย แคนาดา อิตาลี เม็กซิโก ฝรั่งเศส ไอร์แลนด์ เยอรมัน สเปน และประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ โดยได้รับความนิยมนจากผู้ฟังทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากเขตบริการของ วิทยุกระจายเสียงชุมชนจะไม่กว้างขวาง เหมือนกับวิทยุท้องถิ่นที่จัดกันอยู่ทั่วไป แต่จะมีเขตบริการเพื่อชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือชุมชนในละแวกเดียวกันเป็นหลักเพราะใช้วิทยุกำลังส่งต่ำที่มีรัศมีการกระจายเสียงไม่กว้างไกลนัก ทำให้กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย มีความคล้ายคลึงกันทางเศรษฐกิจสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี ประกอบกับการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในท้องถิ่นต่างๆของการดำเนินการ จึงทำให้ได้รับความสนใจดังกล่าว

วิทยุกระจายเสียงชุมชนเริ่มขึ้นในประเทศอเมริกา เมื่อปีพุทธศักราช 2491 โดยสถานีวิทยุกระจายเสียง เค.พี.เอฟ.เอ.(KPFA) ในเมืองเบอร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย วิทยุแห่งนี้เป็นวิทยุอิสระที่ไม่แสวงหากำไร แต่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ฟังที่รักอิสระและความสงบสุข ต่อมาได้ขยายการจัดตั้งอย่างกว้างขวาง และได้รวมตัวกันเป็น สหพันธ์นักวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช 2518 โดยมีสมาชิกถึง 60 สถานี ลักษณะการดำเนินงานวิทยุกระจายเสียงชุมชนในสหรัฐอเมริกาในระยะเริ่มต้น จะมีลักษณะคล้ายๆกันคือ มีรูปแบบที่เป็นวิทยุการค้าที่ได้รับเงินอุดหนุนจากการโฆษณา หรือรูปแบบที่เป็นวิทยุเพื่อกิจการสาธารณะโดยได้รับการสนับสนุนจากกองทุน แต่ทั้งสองรูปแบบนี้ จะเก็บเงินจากผู้ฟังรายละ 10-15 เหรียญ เพื่อดำเนินการเหมือนกัน

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในสหรัฐอเมริกานี้ ผู้ฟังมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางพนักงานส่วนใหญ่จะเป็นอาสาสมัคร เปิดโอกาสให้คนมาแสดงความคิดเห็น โทรศัพท์เข้าสู่รายการ และเชิญมาร่วมผลิตรายการต่อมาวิทยุกระจายเสียงชุมชนเหล่านี้ได้แปรสภาพเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร บริหารงานโดยคณะกรรมการอำนวยการ ซึ่งมาจากชุมชนส่วนหนึ่งและจากสถานีส่วนหนึ่ง บุคลากรฝ่ายต่างๆจะจ้างคนในชุมชนเป็นหลัก และมีอาสาสมัครเป็นผู้สนับสนุนโดยตรงแล้วยังได้จากสหกรณ์ มูลนิธิ และผู้บริจาคอื่นๆ อีกด้วย

สำหรับเนื้อหาของรายการนั้นจะต่างจากรายการวิทยุทั่วไปคือ ในส่วนของเพลงจะพยายามค้นหาเพลงของท้องถิ่น ทั้ง โฟล์ค แจ๊ส และเพลงบลูมาเผยแพร่ โดยนิยมเชิญศิลปินนั้นมาออกอากาศสด นอกจากนั้นในส่วนของเหตุการณ์ปัจจุบัน ก็นิยมจัดทำเป็นสารคดีทางวิทยุ และวิเคราะห์เรื่องราวของท้องถิ่นเรื่องของชาติและต่างชาติ จัดให้แสดงทัศนะต่าง ๆ อย่างอิสระเกี่ยวกับข่าวสำคัญโดยโฆษกท้องถิ่น ขณะเดียวกันหน่วยงานต่าง ๆ และผู้นำท้องถิ่นต่างก็มีบทบาทเสมอกัน ในการที่จะออกอากาศเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงชุมชนดังกล่าว

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในสวีเดน ได้เริ่มทดลองเมื่อปีพุทธศักราช 2522 ในพื้นที่ 15 แห่ง ซึ่งแตกต่างกันตั้งแต่สถานีที่เป็นชุมชนหนาแน่นในเมืองใหญ่ ๆ ชานเมือง และเขตชนบท โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนท้องถิ่นในรัศมี 2.5 ไมล์ มาออกอากาศรายการของตนเอง ได้แก่ สหภาพการค้า พรรคการเมือง องค์กรทางศาสนา สโมสรกีฬา กลุ่มศิลปวัฒนธรรม สมาคมคุ้มครองผู้บริโภค นักสิ่งแวดล้อมและวิทยาลัยชุมชน โดยการบริหารนั้นจะไม่แสวงหากำไรและไม่อนุญาตให้มีการโฆษณา (Nar) หรือวิทยุกระจายเสียงชุมชนในสวีเดนนี้ หน่วยงานที่ออกอากาศจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงชุมชนซึ่งรัฐสภาสวีเดนแต่งตั้งขึ้น การดำเนินการจะไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ของบรรษัทกระจายเสียงแห่งชาติสวีเดน (SBC) แต่จะคล้ายคลึงกับหนังสือพิมพ์ อนุญาตให้มีความเห็นของบรรณาธิการ (ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย) ประกันสิทธิในการได้รับคำตอบ ในสิ่งที่ป็นทัศนะตรงข้าม หรือการเปิดเผยบุคคลที่ทำผิด ในการดำเนินการรัฐบาลเป็นผู้จัดสรรเงินให้ ซึ่งใช้เงินกว่า 200,000 ปอนด์

ในการประเมินผลหลังจากดำเนินการไปแล้ว 1 ปี มีผู้ให้ทัศนะความจำเป็นที่ต้องมีวิทยุกระจายเสียงชุมชน นอกเหนือจากวิทยุท้องถิ่นที่มีอยู่ถึง 24 สถานี ดังนี้ ผู้ฟังร้อยละ 12.60 กล่าวว่าเพราะชอบลักษณะของวิทยุชุมชน และจำนวนใกล้เคียงกันนี้กล่าวว่า วิทยุกระจายเสียงชุมชนมีคุณค่าต่อองค์กรของเขามากกว่าวิทยุท้องถิ่น ร้อยละ 9.00 บอกว่ามีความใกล้ชิดดีกว่าอีกร้อยละ 55.00 ให้ทัศนะต่าง ๆ กันว่าเขาสามารถเลือกเวลาที่เหมาะสมสำหรับเขาได้ในวิทยุชุมชน หรือให้เหตุผลว่า เพื่อจะช่วยกัน ทำลายระบบการผูกขาดทางวิทยุ หรือบางคนก็ให้เหตุผลว่าวิทยุกระจายเสียงชุมชนดีเพราะมีความเป็นอิสระไม่ถูกควบคุม

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในออสเตรเลีย รู้จักกันในนามของวิทยุเพื่อกิจการสาธารณะ เริ่มขึ้นโดยพรรคกรรมกร ในเดือนกันยายน พุทธศักราช 2517 ปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 30 สถานี และกำลังขอจัดตั้งขึ้นอีกในจำนวนพอ ๆ กัน โดยมีการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมชื่อว่า สมาคมการกระจายเสียงเพื่อกิจการสาธารณะแห่งออสเตรเลีย วิทยุกระจายเสียงชุมชนแห่งออสเตรเลีย ค่อนข้างจะแปลกไปกว่าที่อื่น คือจัดขึ้นตามกลุ่มที่สนใจ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกสำหรับคนที่สนใจในเพลงเพราะ ๆ เช่น เพลงจำพวกคลาสสิกเป็นแนวความคิดในการจัดวิทยุเพื่อคนกลุ่มน้อย หรือที่มีความสนใจเฉพาะขึ้น กลุ่มที่ 2 เป็นการจัดตามลักษณะชุมชนเชื้อชาติ คือจัดสำหรับคนเชื้อชาติต่าง ๆ ขึ้นเป็นการเฉพาะ กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยแห่ง Adelaide ต้องการใช้วิทยุสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น และกลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง ต่อมาปีพุทธศักราช 2519 ได้มีการกำหนดบทบาทวิทยุกระจายเสียงชุมชนว่าเป็นสถานีที่จัดขึ้นโดยไม่หวังกำไร เพื่อตอบสนองความสนใจเฉพาะพื้นที่ หรือเฉพาะชุมชนและได้จำแนกออกตามลักษณะใบอนุญาต 3 ประเภทคือ

ประเภทอี (E) อนุญาตให้จัดการกระจายเสียงเพื่อการศึกษาต่อเนื่อง และการศึกษาผู้ใหญ่ แต่รวมไปถึงวัฒนธรรมด้านการดำรงชีวิตของผู้ฟัง

ประเภทเอส (S) อนุญาตให้จัดรายการสนองตอบกลุ่มสนใจต่าง ๆ เช่น ดนตรี กีฬา หรือ การศึกษา

ประเภทซี (C) อนุญาตให้จัดรายการสนองตอบชุมชนเฉพาะพื้นที่

สำหรับวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศอังกฤษนั้น เป็นที่ยอมรับของรัฐสภาเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช 2524 หลังจากที่ “กลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group หรือ COMMON) ได้พยายามเสนอในเรื่องนี้ถึง 4ปีเพราะในประเทศอังกฤษแต่เดิมจะมีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพียง 2 เครือข่ายหลักได้แก่ บีบีซี (BBC) ซึ่งเป็นบรรษัทกระจายเสียงแห่งชาติ และ ไอบีเอ (IBA) ซึ่งเป็นของรัฐสภา

กลุ่มสื่อสารชุมชนของประเทศอังกฤษได้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์พุทธศักราช 2520 งานชิ้นแรกก็คือหนังสือสนองตอบรายงาน “แอนนัน” (ANNAN REPORT) กรรมการชุดแอนนัน

(ANNAN COMMITTEE) ที่เสนอแนวทางการจัดกระจายเสียงของอังกฤษในช่วง 10 ปี ข้างหน้า โดยย้าให้มีกิจการกระจายเสียงท้องถิ่น (Local Broadcasting Authority หรือ LBA) เพื่อจัดการผูกขาดของบีบีซี กับ ไอบีเอ และเปิดโอกาสให้งานบริการกระจายเสียงในท้องถิ่น มีโอกาสพัฒนาได้หลากหลาย รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดสหกรณ์และรูปแบบความร่วมมือทางการเงินอื่น ๆ เพื่อให้ชุมชนดำเนินการกระจายเสียงของตนเองขึ้นได้

หลังจากการยอมรับของรัฐสภาอังกฤษแล้ว แม้ว่าวิทยุกระจายเสียงชุมชนจะยังคงมีนเพียงการทดลอง ก็ได้มีการพัฒนาก้าวหน้าไปมาก โดยกลุ่มนักสร้างสรรค์งานศิลปะสมัครเล่น ในการดำเนินการนั้นเป็นไปใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ลักษณะหนึ่งเป็นไปในรูปของการรณรงค์จัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้นมา สำหรับชุมชนโดยเฉพาะ และอีกลักษณะหนึ่งเป็นการจัดสร้างห้องบันทึกเสียงสำหรับชุมชน ในการบันทึกรายการของท้องถิ่นเพื่อนำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุท้องถิ่นของทั้งเครือข่ายบีบีซี และเครือข่ายของไอบีเอ

ข. วิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทย

การดำเนินการวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทยตามหลักการที่แท้จริงนั้นยังไม่มีเพียงการนำแนวคิดและหลักการมาจัดรายการที่ใกล้เคียงและการนำมาทดลองจัดในบางช่วงเวลาเท่านั้น เช่น การจัดรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับชนกลุ่มน้อย หรือชาวเขาซึ่งดำเนินการโดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นรูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงที่ใกล้เคียงแนวความคิดของวิทยุกระจายเสียงชุมชนมากที่สุด เนื่องจากมีเป้าหมายการจัดรายการเฉพาะกลุ่มชาวเขา และใช้ผู้จัดรายการที่เป็นชาวเขามาดำเนินการ มีจุดมุ่งหมายให้ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่บนภูเขาสูงของภาคเหนือ ซึ่งมีจำนวนกว่า 500,000 คน แต่เมื่อพิจารณารูปแบบของการดำเนินการแล้ว วิทยุกระจายเสียงชาวเขา ยังไม่ใช้รูปแบบของการดำเนินการตามแนวคิดของวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่แท้จริง เพราะยังเป็นการจัดการของราชการ คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดกรมประชาสัมพันธ์ ที่เป็นผู้กำหนดนโยบาย และเนื้อหารายการเป็นส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมของผู้ฟังเป้าหมายคือชาวเขายังอยู่ในขอบเขตจำกัด อีกทั้งวิทยุกระจายเสียงชาวเขาใช้วิทยุกำลังส่งสูงในระบบเอ.เอ็ม กำลังส่ง 100 กิโลวัตต์ เพื่อให้กระจายเสียงไปได้ไกลถึงชาวเขา ก็ผิดหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่มีเป้าหมายในเขตบริการที่แคบ และชุมชนเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง แต่วิทยุกระจายเสียงชาวเขาก็มียุทธศาสตร์ที่ตรงกับแนวคิดวิทยุกระจายเสียงชุมชนในเรื่องชุมชนเป้าหมายที่เน้นกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การดำเนินการโดยไม่หวังผลกำไร เพราะวิทยุกระจายเสียงชาวเขานี้ รัฐเป็นผู้ลงทุน และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน แต่ยังไม่ถึงกับได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากท้องถิ่น

การจัดรายการวิทยุเพื่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะยังเกิดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดยะลา เป็นรายการวิทยุสำหรับชาวไทยมุสลิม โดยใช้ภาษาท้องถิ่น แต่การดำเนินการยังเป็นของส่วนราชการ และมีวัตถุประสงค์เพื่อการปฏิบัติการทางจิตวิทยาและความมั่นคงซึ่งไม่ใช่หลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชนโดยตรง

นอกจากนั้นการริเริ่มนำแนวคิดของวิทยุกระจายเสียงชุมชนมาใช้ในประเทศไทยยังแพร่หลายรูปแบบ เช่นการจัดวิทยุกระจายเสียงประจำถิ่น หรือวปถ. ซึ่งดำเนินการโดยกองทัพบกวิทยุกรุงเทพมหานคร (ปชส. 7) โดยกรุงเทพมหานคร หรือวิทยุเมืองพัทยา โดย อสมท. ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อคนในชุมชนแต่ในการดำเนินการได้เปลี่ยนรูปแบบไปในลักษณะของธุรกิจโฆษณาทำให้ไม่มีความแตกต่างจากวิทยุเพื่อการค้าทั่วไป

อีกรูปแบบหนึ่ง คือ วิทยุเกษตร มีลักษณะการดำเนินการที่ใช้หลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชนในการดำเนินการหลายอย่าง เริ่มจากการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ซึ่งทำมากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงประมาณปีพุทธศักราช 2490 ซึ่งผู้ที่มีบทบาทมากคือหลวงสุวรรณ วาจกกลกิจ (นายทองดี ฐศานนท์) ในสมัยดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่จัดเป็นบทเรียนการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พันธุ์ดีออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย นอกจากนั้นยังจัดในรูปแบบของละครวิทยุ หรือลิเก ทำให้การเลี้ยงไก่พันธุ์เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ต่อมาสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มี นโยบายให้เพิ่มผลผลิตการเกษตรโดยวิธีต่าง ๆ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ข่าวสารการเกษตร จึงได้จัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อการเกษตร ปชส. 8 ขึ้น ในสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 ได้ย้ายไปสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ข่าวสารและความรู้แก่เกษตรกร โดยเจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ดำเนินการ และในระยะเวลาใกล้เคียงกันมีการจัดตั้งสถานีวิทยุของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2504 โดยเรียกชื่อย่อว่า ม.ก. ซึ่งมีอยู่ 4 สถานีในปัจจุบัน คือ

1. สถานีวิทยุกระจายเสียง ม.ก.บางเขน ความถี่ 1116 กิโลเฮิร์ต
2. สถานีวิทยุกระจายเสียง ม.ก.เชียงใหม่ ความถี่ 675 กิโลเฮิร์ต
3. สถานีวิทยุกระจายเสียง ม.ก.ขอนแก่น ความถี่ 1314 กิโลเฮิร์ต
4. สถานีวิทยุกระจายเสียง ม.ก.สงขลา ความถี่ 1269 กิโลเฮิร์ต

สถานีวิทยุ ม.ก. ทั้ง 4 แห่งนี้ นอกจากจะจัดรายการเพื่อการเกษตร ประมาณร้อยละ 15 แล้วยังจัดรายการในรูปแบบของความบันเทิง ประมาณร้อยละ 50

นอกจากนั้น กรมส่งเสริมการเกษตรและกรมประชาสัมพันธ์ ได้ร่วมกันทดลองจัดทำรายการกระจายเสียงในรูปแบบของฟาร์มฟอรัม (Farm Forum) เมื่อปีพุทธศักราช 2518 โดยใช้รูปแบบการจัดตั้งกลุ่มผู้ฟังวิทยุขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1-2 กลุ่ม แต่การดำเนินการไม่ได้ผลเท่าที่ควร

จึงล้มเลิกไปในที่สุด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้มีการจัดทำรายการวิทยุขึ้นมาใหม่เพื่อสืบทอดลักษณะของฟาร์ม ฟอรัม ได้จัดเป็นโรงเรียนทางอากาศขึ้นโดย นายปฐวี เรืองสุขสุด จัดเป็นหลักสูตร ๑ ละ 3 เดือน ในการศึกษาเรื่องการเกษตร ผู้เรียนจะต้องสมัครเรียนล่วงหน้า 1-2 เดือน เมื่อจบหลักสูตรจะมีการทดสอบความรู้ และถ้าผ่านจะได้รับประกาศนียบัตรจากอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งกรม การศึกษานอกโรงเรียนให้การรับรองด้วย

วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษาก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อกลุ่มการศึกษา โดยเฉพาะ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2497 โดยแบ่งออกเป็นภาควิทยุโรงเรียน ซึ่งมีการส่งออกอากาศ รายการสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ อีกประเภทหนึ่งคือรายการวิทยุการศึกษา เป็นรายการที่จัด ขึ้นเพื่อการศึกษาของประชาชนทั่วไป

รายการวิทยุที่มีเป้าหมายทางการศึกษาโดยเฉพาะยังมีอีก คือ วิทยุประชณีย์ของกรม การศึกษานอกโรงเรียน วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย รายการ 2 เพื่อการศึกษา ซึ่งออก อากาศคำสอนของมหาวิทยาลัยรามคำแหง และวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เครือข่าย 2 เพื่อการศึกษา ซึ่งมีจำนวน 2 สถานี เครือข่ายทั่วประเทศ ออกอากาศคำสอนของมหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช และหน่วยงานต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการศึกษาทางไกล และการ พัฒนาคุณภาพชีวิต

ค. หลักการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน

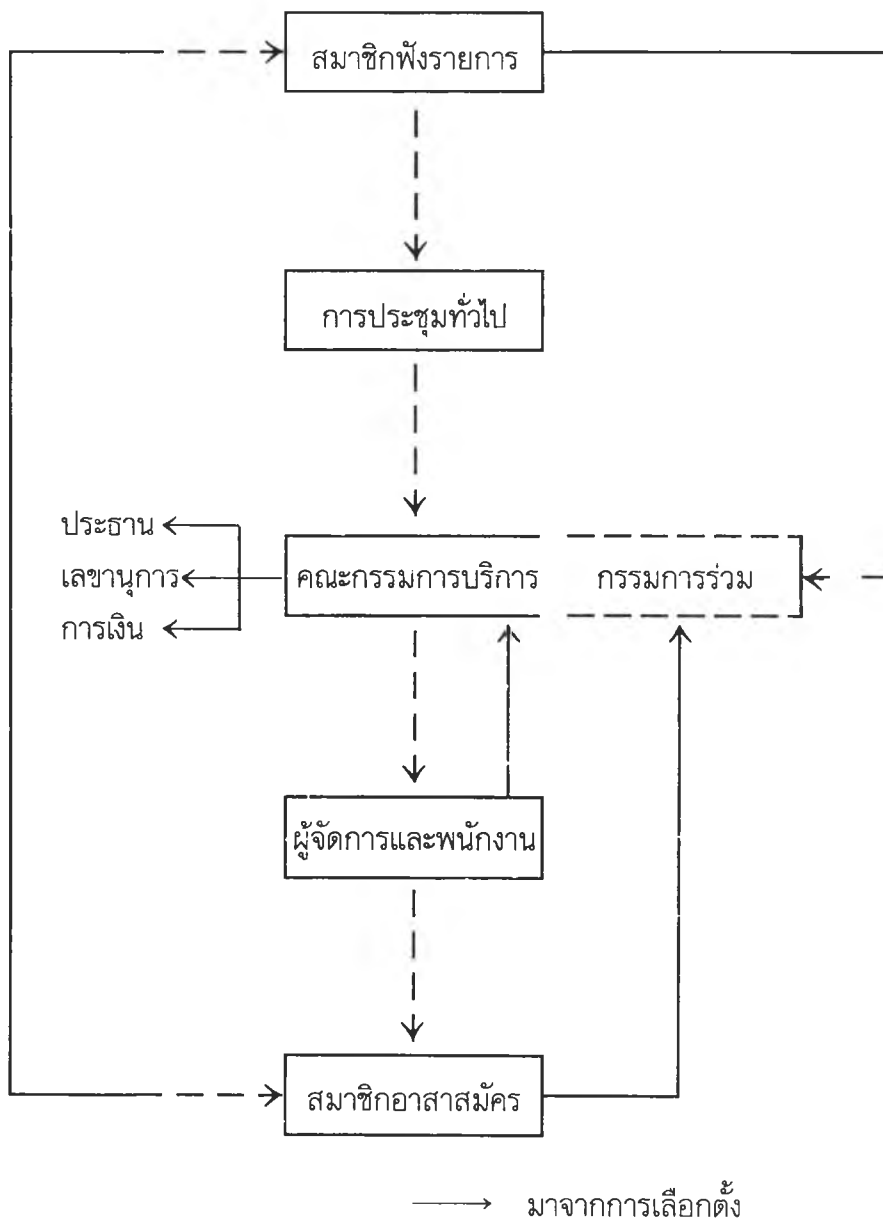
นับแต่ที่วิทยุกระจายเสียงชุมชนได้ริเริ่ม และทดลองจัดขึ้นในประเทศต่าง ๆ โดยมี หลักการที่ตรงกันว่า เป็นการดำเนินการกระจายเสียงสำหรับวิทยุท้องถิ่นที่เป็นไปตามความต้องการ ของผู้ฟังเป็นหลัก แต่การดำเนินการนั้นในแต่ละประเทศก็แตกต่างกันออกไป ยังไม่มีรูปแบบที่ เป็นสากลชัดเจน ส่วนหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดทำขึ้นของประเทศไทย ในปีพ.ศ. 2522 กลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group) ได้ยกร่างกฎของการกระจาย เสียงชุมชนขึ้น รวม 10 ข้อ ดังนี้ การกระจายเสียงชุมชนควร

1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น และ/หรือความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. เป็นรูปแบบของการไม่แสวงหากำไร
3. มีการบริหาร และนโยบายรายการที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็น ตัวแทนจากกลุ่มสนใจต่าง ๆ ในชุมชน ร่วมกับพนักงานกระจายเสียงซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร

4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสารสองทาง สำหรับความคิดเห็นที่ขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จากสปอตโฆษณา ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัด และเงินกองทุน จากส่วนกลางและท้องถิ่น
6. ยอมรับให้พนักงานกระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพ มีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาต ให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงาน สำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อยในสังคม
8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึง สิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรม ในการผลิต และการส่งเผยแพร่ข่าวสาร
9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น
10. มีนโยบาย รายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยม และทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ

(Simon Partridge Not the BBC/IBA The case for community radio (London: Comedia Publishing Group,1982..)

ถึงแม้รูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน ในลักษณะที่เป็นสากลยังไม่มี ไชมอน พาร์ทริดจ์ ได้เสนอโครงสร้างที่น่าจะเป็นไปได้ในการดำเนินการวิทยุกระจายเสียงชุมชน โดยได้จำลองมาจากโครงสร้างของบริษัทชาวแห่งหนึ่งในกรุงลอนดอน ที่ออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ที่เป็นประชาธิปไตย และไม่ใช้รูปแบบของการค้า ดังที่ปรากฏในผังการจำลองต่อไปนี้



ภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงโครงสร้างวิฤกษ์กระจายเสียงชุมชนที่จำลองจากโครงสร้างบริษัทข่าว โดย Simon Partridge, 1982.

การประชุมทั่วไป

- เพื่อจัดทำนโยบายทั่วไปของสถานี
- เลือกคณะกรรมการบริหารจากคนฟัง
- ตรวจสอบบัญชีการเงิน

คณะกรรมการบริหาร

- จ้างผู้จัดการทั่วไปและพนักงาน
- ตัดสินข้อถกเถียงระหว่างพนักงานกับผู้ฟัง
- กำกับดูแลนโยบายของสถานี

ผู้จัดการและพนักงาน

- บริหารสถานีวันต่อวัน
- ผลิตรายการ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับข่าว และข่าวสารต่างๆ
- บำรุงรักษาอุปกรณ์
- ฝึกอบรมอาสาสมัคร
- เลือกคณะกรรมการบริหารที่เป็นตัวแทนของคนกลุ่มน้อย

สมาชิกอาสาสมัคร

- สนับสนุนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการช่วยเหลือองค์กรและจัดทำรายการ
- อาจจะเป็นผู้เลือกตัวแทนเพื่อเป็นกรรมการบริหาร

กรรมการร่วม

- จ้างโดยคณะกรรมการบริหาร เพื่อเป็นตัวแทนของคนกลุ่มน้อย เช่น กลุ่มเชื้อชาติ คนที่ด้อยโอกาส ซึ่งอาจจะไม่ได้เป็นตัวแทน

ง. แนวคิดเรื่องวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทย

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทย ได้เริ่มศึกษาโดย นายสุรินทร์ แผลงประสพโชค ซึ่งเป็นข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ ตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ผลิตรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยโดยทำการศึกษาเมื่อครั้งเป็นนิสิตในระดับมหาบัณฑิตของภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2533-2534) การศึกษาวิจัยครั้งนั้นได้ทำการทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี โดยมีแนวคิด วิธีการวิจัย และผลการวิจัยดังนี้

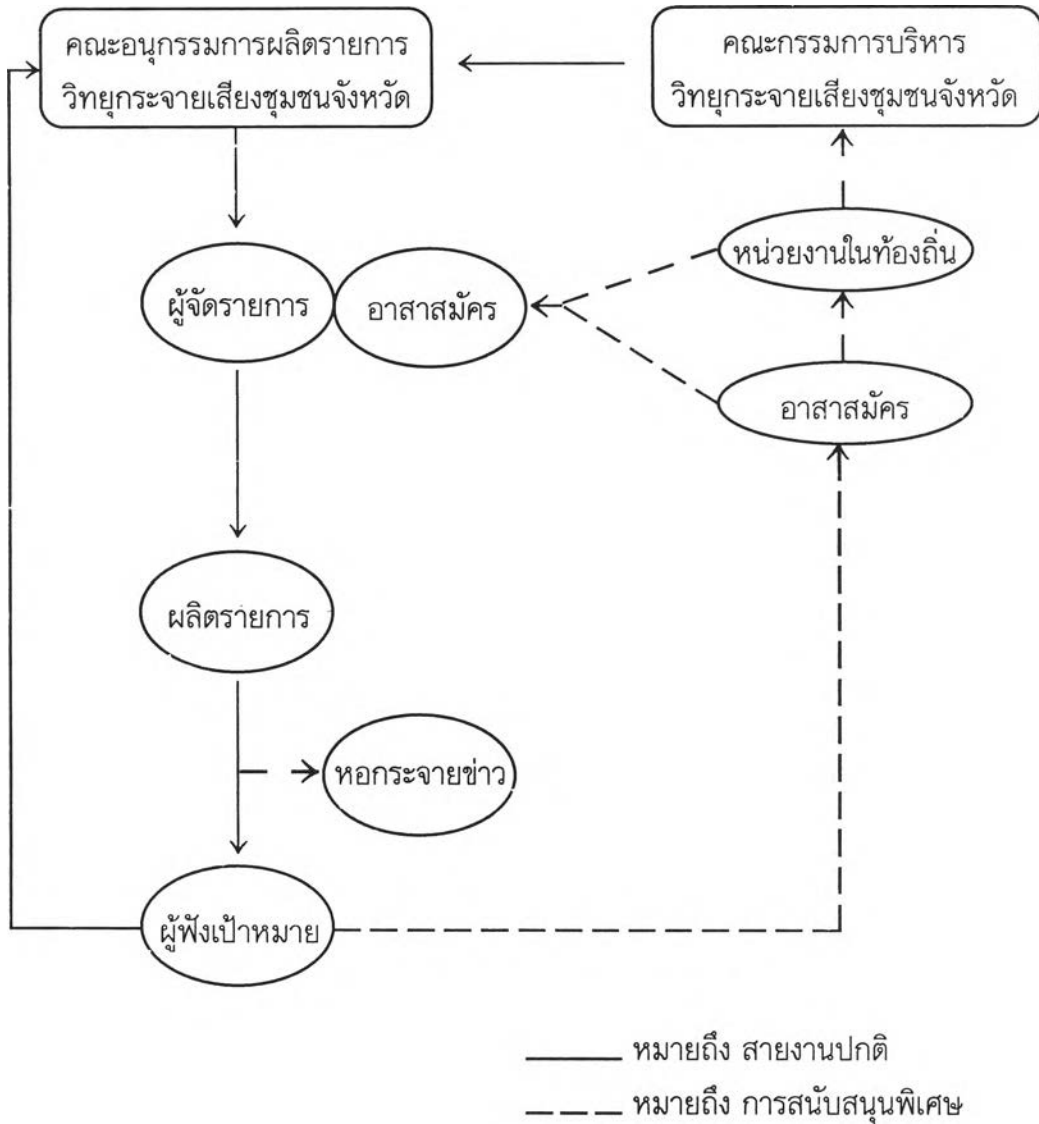
วิทยุกระจายเสียงชุมชน เป็นการจัดการกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่นที่มีกลุ่มเป้าหมายแคบและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของผู้ฟัง การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ และรูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี ผลของวิทยุกระจายเสียงชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมารับสื่อและความพึงพอใจในการรับสารของผู้ฟังเป้าหมายรวมทั้งศึกษาแนวทางการใช้วิทยุกระจายเสียงชุมชนในลักษณะสื่อเพื่อการพัฒนา

วิธีการวิจัยใช้แบบการวิจัยกึ่งทดลอง โดยทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับผู้ฟังในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรัศมี 6-10 กิโลเมตร โดยรอบสถานีทดลอง คือสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี ระบบเอฟ.เอ็ม. รายการดังกล่าวบริหารจัดการและดำเนินรายการโดยคณะกรรมการ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ทดลองออกอากาศทุกวัน ๆ ละ 1 ชั่วโมง เป็นเวลา 2 เดือน

ผลการวิจัยได้จากการทดลอง การสังเกต และการทดสอบกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง โดยกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 196 ราย สุ่มจากหมู่บ้าน 4 ทิศทางรอบสถานีปรากฏว่าคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้น สามารถปฏิบัติหน้าที่บริหารวิทยุกระจายเสียงได้เป็นอย่างดี โดยกรรมการและเลขานุการจะมีบทบาทสำคัญในการประสานระหว่างคณะกรรมการ สถานีและชุมชน หลังการทดลองผู้ฟังนิยมฟังรายการจากสถานีทดลองเพิ่มมากขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบกับรายการเดิมพบว่าผู้ฟังจะนิยมและพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนมากกว่ารายการเดิม

การจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนตามโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์ ประจำปีงบประมาณ 2541 ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิดและโครงสร้างการดำเนินงานโครงการวิทยุชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานรายการวิทยุชุมชนของจังหวัดนครราชสีมา โดยผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเป็นวิทยุกระจายเสียงชุมชน ตามแนวคิดวิทยุชุมชน หลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของยูเนสโก การศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำแบบจำลองโครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชน ตามโครงการวิทยุชุมชนกับคนอพม. กรมประชาสัมพันธ์ ที่มีการสื่อสารกัน 2 ทาง ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน 3 ฝ่าย คือ คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนจังหวัด คณะอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนจังหวัด และผู้ฟังกลุ่มเป้าหมาย โดยแสดงแบบจำลองได้ดังนี้

โครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชน



ภาพที่ 2 แผนผังแสดงโครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชน
โดย สุรินทร์ แปลงประสพโชค จากโครงการวิทยุชุมชนกับคนอปม. กรมประชาสัมพันธ์

จากโครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชนดังกล่าว ผู้ฟังเป้าหมายสามารถถ่ายทอดปัญหาและความรู้สึกนึกคิดตรงไปยังคณะกรรมการ ซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนของตนเอง หรือถ่ายทอดไปยังผู้จัดรายการได้ ขณะเดียวกันผู้จัดรายการนอกจากจะจัดรายการออกอากาศไปสู่ชุมชนตามที่ได้รับนโยบายจากคณะกรรมการแล้ว ยังสามารถสะท้อนปัญหาและความรู้สึกนึกคิดของตน และที่ได้รับจากผู้ฟังกลับไปสู่คณะกรรมการผลิตรายการ จากนั้น คณะกรรมการผลิตรายการก็ สะท้อนกลับไปสู่คณะกรรมการบริหารได้อีกทอดหนึ่ง โดยที่คณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชน มีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ฟังกับผู้จัดรายการ

สำหรับชุมชนนครราชสีมาซึ่งเป็นสถานที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นจังหวัดที่มีสภาพพื้นที่ประชากร สังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย จึงขอบรรยายสภาพโดยทั่วไปของจังหวัดนครราชสีมาพอสังเขป ดังนี้

จังหวัดนครราชสีมาตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บนที่ราบสูงโคราช ตัวจังหวัดอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ 259 กิโลเมตร มีพื้นที่ 20,493,964 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ เท่ากับร้อยละ 12.12 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขนาดของพื้นที่เป็นอันดับ 1 ของภาคและอันดับ 2 ของประเทศ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 26 อำเภอ 6 กิ่งอำเภอ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,529,499 คน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุดได้แก่ อำเภอเมืองนครราชสีมา

จากการที่จังหวัดนครราชสีมาที่มีพื้นที่กว้างขวาง ลักษณะภูมิประเทศแต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกันประกอบกับมีการอพยพของราษฎรในจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมาก ทำให้ประชาชนมีภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มสังคมเก่า หรือกลุ่มคนไทยโคราช ภาษาที่ใช้คือภาษาโคราช
2. กลุ่มสังคมใหม่ เป็นกลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ ภาษาที่ใช้ก็สุดแต่ว่ามาจากไหน
3. กลุ่มคนไทยอีสาน มีลักษณะสังคมไทยกึ่งลาว ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาลาว

(อีสาน)

จังหวัดนครราชสีมามีประชากรที่ทำอาชีพด้านการเกษตรมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 65.78 พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวนาปี ข้าวโพด มีการปศุสัตว์ที่สำคัญ คือโคนม โคเนื้อ กระบือ เป็ด ไก่และสุกร ทางด้านการพาณิชย์จังหวัดนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาค เนื่องจากมีปัจจัยที่เอื้อต่อการส่งเสริมการลงทุนทั้งวัตถุดิบ ทำเลที่ตั้ง โครงสร้างพื้นฐาน ด้านแรงงาน นอกจากนี้ยังเป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เช่น อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ฯลฯ

สำหรับปัญหาของจังหวัดนครราชสีมา คือ การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค เนื่องจากระบบส่งน้ำไม่เพียงพอ และภาวะฝนทิ้งช่วง ซึ่งเกิดขึ้นเขตเทศบาลนครนครราชสีมา, การจราจรภายในเขตเมืองติดขัดและสัญจรไปมาไม่สะดวกในเขตเทศบาลนครนครราชสีมา ซึ่งอยู่ในระหว่างการแก้ไขปัญหาด้วยการขยายผิวจราจรบริเวณถนนสีปศิริ การขาดแคลนเมล็ดข้าวพันธุ์ดี และท่อนพันธุ์มันสำปะหลังพันธุ์ดี รวมทั้งปัญหาฝนแล้ง (สรุปข้อมูลปัญหาสำคัญของจังหวัด เดือนมิถุนายน 2540- พฤษภาคม 2541, สำนักงานปลัด กระทรวงมหาดไทย)

ลักษณะวิทยุชุมชน 6 ระดับ (จุมพล รอดคำดี, 2542)

1. ระดับรายการ แนวคิดคือ การจัดรายการเพื่อบริการประชาชน รายการเป็นของสถานีหรือผู้จัด เช่น การจัดรายการประกาศของหาย งานจัดเลี้ยง งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานพบปะสังสรรค์ ฯลฯ ประชาชนหรือผู้ฟังจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอกผู้จัดรายการจะเป็นผู้เลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง ผู้ฟัง หรือประชาชนไม่มีสิทธิ์ในการเลือกเนื้อหาหรือวิธีการนำเสนอตลอดจนเป็นเจ้าของรายการได้

2. ระดับรายการ ที่มีแนวคิดการจัดรายการโดยเนื้อหาเป็นการรายงานโดยตรงจากประชาชน เช่น รายการของ จส.100, สวพ.91,รายการร่วมด้วยช่วยกัน ของ INN เป็นต้น ผู้ฟังจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหา และวิธีการเสนอ (รายงานการจราจร, แจ้งของหายเหตุด่วน เหตุร้ายด้วยตนเอง) ตามที่สถานีกำหนดกรอบให้รายงาน แต่ประชาชนไม่สามารถเป็นเจ้าของรายการได้ สถานีหรือผู้จัดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการ หรือประชาชนหรือผู้ฟังจะเป็นผู้เสนอเนื้อหาหรือเล่าเหตุการณ์ด้วยตนเองเท่านั้น

3. ระดับรายการ ที่มีแนวคิดการจัดรายการในช่วงเวลาในเวลาหนึ่งของสถานี ซึ่งสถานียินยอมให้จัดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ จะมาจากความคิดเห็นจากตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาอยู่ในรูปของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” จะเป็นผู้ตัดสิน และให้ความเห็นชอบว่าจะจัดรายการอย่างไร กรรมการชุดนี้จะเป็นผู้กำหนดนโยบาย กำหนดเรื่องราวหรือเนื้อหาที่จะเสนอ ในขณะเดียวกันจะสะท้อนความต้องการของผู้ฟังให้ทราบ ผู้จัดรายการซึ่งคือนักจัดรายการอาชีพ หรือเป็นเจ้าหน้าที่ของรายการนั้นๆ ก็จะรับมติหรือเอาความเห็นของคณะกรรมการออกไปปฏิบัติกรณีนี้ จะสังเกตได้ว่า ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของรายการและบริหารรายการโดยสามารถกำหนดเนื้อหา และวิธีการเสนอรายการตามแนวทางของตนได้ มิใช่สถานี หรือผู้จัดรายการเป็นผู้กำหนดแต่ประการใด สถานีจะทำหน้าที่ ดูแลให้คำปรึกษาเฉพาะทางด้านระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องต่างๆ และอำนวยความสะดวกในด้านการออกอากาศและผลิตรายการตามวัตถุประสงค์ของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” เท่านั้น เช่น รายการ

สร้างสรรค์ จันทบุรี

4. ระดับสถานี ในระดับนี้จะอาศัยอาสาสมัครเข้ามาเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆในสถานีบริหารรายการทั้งหมดโดยกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของกลุ่มต่างๆการกำหนดเนื้อหาในชุมชนการจัดรายการจะทำด้วยตนเองทั้งสิ้นโดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีคอยให้คำแนะนำและคอยให้ความช่วยเหลือ แต่สถานียังเป็นหน่วยงานของรัฐ งบประมาณจากรัฐและการบริจาคประชาชนไม่เจ้าของ

5. ระดับสถานี เป็นสถานีที่มีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ในแนวคิดนี้ประชาชนในชุมชนสามารถรวมตัวกันยื่นขอคลื่นความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุขึ้นของชุมชนตนเอง แล้วตั้งตัวแทนเข้าไปบริหารสถานีในรูปคณะกรรมการวิทยุชุมชน คณะกรรมการฯ จะทำหน้าที่กำหนดนโยบายการบริหารสถานี แต่งตั้งการจัดตั้งสถานี (Station Managing Director) และว่าจ้างผู้จัดรายการมืออาชีพ (Professional Journalists) ตลอดจนว่าจ้างพนักงานธุรการและอาสาสมัครหรือสมาชิกในชุมชน ที่สามารถทำงานการเงินการบัญชีเข้ามาทำงานให้สถานี แต่งตั้งผู้จัดการไปจนถึงพนักงานระดับล่าง จะอยู่ภายใต้ต้นนโยบายของคณะกรรมการฯ การจัดรายการจะเป็นไปในแนวทางที่กรรมการฯ กำหนดหรือให้นโยบายเอาไว้

6. ระดับเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในระดับนี้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งสถานี และขอใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่จากรัฐเช่นเดียวกับระดับที่ 5 แต่การดำเนินงานของสถานี ตั้งแต่ระดับกรรมการวิทยุชุมชนไปจนกระทั่งเจ้าหน้าที่ทุกคนทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครทั้งสิ้น อาสาสมัครเหล่านี้จะได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญในด้านการบริหารสถานี การจัดรายการ การสื่อข่าว เขียนข่าว และหน้าที่อื่น ๆ ที่จำเป็น ซึ่งชุมชนว่าจ้างให้มาอบรม หรือสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานที่เชี่ยวชาญจากภาคเอกชน ภาครัฐ อาจจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือก็เป็นได้

2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ก. ที่มาของการมีส่วนร่วม

ความคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ได้เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งซีกโลกตะวันออกและตะวันตก เช่น ประเพณีลงแขก ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก การมีส่วนร่วมเกิดจากความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและการห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอ ที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวคิดอื่น เช่น

1. ความศรัทธาที่มีความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์

2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้งที่อาจจะไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง

3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส (อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบุลย์, 2538)

การติดต่อสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญ ในปัจจุบันที่ทุกคนยอมรับ มี 2 ประการ คือ

1. การติดต่อสื่อสารเชิงการสนทนา ของ เปาโล ฟรีแยร์ (Paulo Freire) (1970, 1973, 1983 และ 1994)

2. การติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดการเข้าถึง การมีส่วนร่วม และการจัดการตนเอง ที่กล่าวไว้ในการอภิปรายขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ในทศวรรษที่ 1970

ในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยยึดหลักการติดต่อสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของยูเนสโก (UNESCO) เน้นเกี่ยวกับการเข้าถึง การมีส่วนร่วมและการจัดการตนเอง

เมื่อปี 1977 เทเรซ่า คลิฟฟอร์ด (Theresa Clifford) ได้เสนอรายงานการดำเนินงาน วิทฤษฎชุมชนในนามสมาพันธ์นักวิทยุชุมชนแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา แก่ที่ประชุมใหญ่ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย ในขณะนั้นว่า

...ในขณะที่สถานีวิทฤษฎชุมชนได้เพิ่มจำนวนขึ้นอยู่เรื่อยๆ วิทฤษฎชุมชนได้แสดงบทบาทที่สำคัญยิ่งในด้านการให้บริการตอบสนองแก่ชุมชนถึงความจำเป็นต่างๆ ตลอดจนผลประโยชน์ของผู้ฟังที่อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะคนกลุ่มนั้นจะเป็นคนกลุ่มใหญ่หรือจะเป็นคนกลุ่มเล็ก ทุกคนต่างก็ทำงานเพื่อจุดมุ่งหมายของสถานีวิทฤษฎชุมชนร่วมกัน ในที่สุดในการประชุมครั้งนั้น องค์การยูเนสโกได้สรุปว่า การใช้สื่อวิทยุชุมชนถือเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) การสื่อสารในแนวนี้ได้เน้นหลักการที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. การเข้าถึงสื่อ (Access) หมายถึงการเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชน สื่อย่อมเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกรายการหรือเข้าไปจัดทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองได้ทราบเท่าที่ไม่ขัดกับกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางที่จะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อรายการหรือแสดงความต้องการการเปลี่ยนแปลงรายการ รวมทั้งการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนได้ แม้แต่คณะผู้ผลิตรายการ หรือผู้ควบคุมการทำงานของสื่อนั้นก็ยังสามารถเสนอให้เปลี่ยนได้

2. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกๆระดับในระบบการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผนการสื่อสารภายในชุมชนตั้งแต่เริ่มคิดไปจนกระทั่งการผลิต การจัดการ การใช้สื่อในชุมชนต่างๆ ประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอน

3. การจัดการด้วยตนเอง (Self-management) การมีส่วนร่วมที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง ตามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย และการตัดสินใจนั้นประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบาย การบริหารและการลงมือผลิตด้วยตนเอง ยูเนสโกยอมรับการจัดการด้วยตนเองจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการเข้าถึงสื่อ และการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร มีความเป็นไปได้มาก และสามารถทำได้ง่ายกว่า

ความคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะทฤษฎีการติดต่อสื่อสารทางเลือกเชิงปทัสสถาน ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับเข้าถึงและการมีส่วนร่วม ปาฐกถาของยูเนสโกจะรวมเอาแนวคิดการก้าวไปข้างหน้าอย่างค่อยเป็นค่อยไปแม้จะมีปริมาณการเข้าถึงในบางส่วน และการจัดการตนเองจะถูกเลื่อนออกไปจนกว่าจะถึงเวลาหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามฟรีแอร์จะไม่เปิดโอกาสให้มีการประนีประนอมเช่นว่านี้ ขณะที่ยูเนสโกจะพูดด้วยถ้อยคำเป็นกลางเกี่ยวกับสาธารณะ ในท้ายที่สุดปาฐกถาของยูเนสโกจะมีจุดรวมสำคัญอยู่ที่สถาบัน ดังนั้น วิทยุแบบมีส่วนร่วม หมายถึง สถานีวิทยุ ที่ถูกจัดการตนเองโดยคนที่มีส่วนร่วมอยู่ ณ นั้น

นอกจากนั้น จุมพล รอดคำดี (2542)ยังได้ระบุว่า วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มุ่งเน้นที่สภาวะแวดล้อมผู้รับสารมากกว่าตัวผู้ส่งสาร หรือการแสดงผลการสื่อสาร สิ่งสำคัญคือมันให้เห็นถึงการแสวงหาวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร มากกว่าวิธีการสื่อสารเพียงเพื่อถ่ายทอดข่าวสารเท่านั้น สรุปแนวคิดของวิทยุชุมชนจะมีหลักการดังนี้

1. ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่ แสดงความคิดเห็น ความต้องการร่วมกัน
2. วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
3. วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน
4. วิทยุชุมชนต้องยึดแนวทางเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้แนวคิดความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในท้องถิ่นเป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ
5. วิทยุชุมชน จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผนร่วมจัดรายการ

และสามารถเข้าไปบริหารจัดการหรือเป็นผู้ปฏิบัติในสถานีได้ ยูเนสโกได้เน้นว่า “Participatory radio means a radio station that self-managed by those participating in it.” นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสื่อวิทยุชุมชนให้เป็นที่ไปตามแนวคิดและความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักการกระบวนการทางประชาธิปไตย

6. วิทยุชุมชนเป็นสถานีวิทยุที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น (มีลักษณะเป็น narrowcasting ไม่ใช่ broadcasting) กำลังส่ง 1 กิโลวัตต์

7. วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic Media) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

สรุปวิทยุชุมชนมีแนวคิดหลักที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ประชาชนเป็นศูนย์กลางของความคิดและเริ่มต้น มีใช้การคิด หรือการเริ่มต้นมาจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนผู้หนึ่งผู้ใด อย่างไรก็ตามในบางประเทศการเริ่มต้นมาจากหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ริเริ่มภายใต้กรอบการเป็นพี่เลี้ยงให้กับประชาชน หรือให้ความช่วยเหลือในระยะเริ่มต้น และมีระยะเวลาที่แน่นอนสำหรับการถอนตัวออกเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาดำเนินการเอง ตามหลักการ “เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน” ได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้วิทยุกระจายเสียงชุมชนยังเป็นการดำเนินการและส่งกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่น (Local Station) รูปแบบหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยมีลักษณะการดำเนินงานที่เป็นประชาธิปไตย และเป็นการสื่อสารสองทาง คือ มีหลักการเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชนโดยผ่านรายการวิทยุชุมชน สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ การมีส่วนร่วมตามปาฐกถาของยูเนสโกมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่ดูเเน 3 ระดับ คือ

1. การเข้าถึงสื่อ (Accessibility)
2. การมีส่วนร่วมในสื่อ (Participation)
3. การบริหารจัดการสื่อด้วยตนเอง (Self management)

3. ทฤษฎีสื่อมวลชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย หรือสื่อมวลชนของประชาชน (Democratic Participant Media Theory)

เป็นทฤษฎีที่นำลักษณะบางอย่างของทฤษฎีสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาเข้ามาเป็นองค์ประกอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นที่ “พื้นฐาน”(basic) ของสังคม,การเน้นที่ค่านิยมของการสื่อสารในระดับเดียวกัน(horizontal communication) แทนที่จะเน้นที่การสื่อสารในแนวตั้ง(vertical communication)หรือจากเบื้องบนลงสู่ล่าง(top-down) แรงจูงใจให้เกิดทฤษฎีนี้ก็คือปฏิกริยาต่อสื่อมวลชนที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ ซึ่งดำเนินการเพื่อการค้าและผูกขาด ตลอดจนปฏิกริยาต่อสถานี

กระจายเสียงของสาธารณชน(public broadcasting institutions)ที่ตั้งขึ้นตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมแต่มีการบริหารงานในลักษณะการรวมอำนาจและเป็นทางการเกินไป (ตัวอย่าง ได้แก่เครือข่ายโทรทัศน์ PBS(Public Broadcasting Service) ของสหรัฐอเมริกาและสถานีโทรทัศน์ BBC (British Broadcasting Corporation) ของอังกฤษ ฯลฯ สถานีกระจายเสียงของสาธารณชนบางแห่งปฏิบัติหน้าที่ในการให้ความรู้แบบฟอสตอนลูกมากเกินไป เป็นชนชั้นสูงมากเกินไป ยึดติดกับบรรทัดฐานของสังคมมากเกินไป ตอบสนองต่อแรงกดดันทางการเมืองและเศรษฐกิจมากเกินไป ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงในการทำงานแต่มุ่งเน้นเป็นวิชาชีพมากเกินไป

คำว่า “ผู้มีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย”(Democratic Participant) แสดงถึงความรู้สึกของการเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (a System of parliamentary democracy) ซึ่งดูเหมือนจะปลิดตัวออกจากประชาชน ,สกัดกั้น แทนที่จะให้ความสะดวกแก่การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมประชาชนมีปัจจัยบางประการที่มีปฏิกริยา อย่างต่อเนื่องต่อ “สังคมมวลชน” (a “mass society”)ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์การมากเกินไป รวมอำนาจมากเกินไปและไม่ได้ให้โอกาสที่แท้จริงแก่บุคคลและคนกลุ่มน้อย (ปรมะ สดะเวทิน, 2538 น.167)

จากที่กล่าวมาจึงกลายมาเป็นจุดเน้นของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในการมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในชีวิตการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยสื่อมวลชนจะต้องเปลี่ยนปรัชญา ท้าที และโครงสร้างให้สอดคล้องกันในการหันกลับมาหาความต้องการ ผลประโยชน์และความต้องการของกลุ่มผู้รับสารทุก ๆ กลุ่มแทนที่จะตกอยู่ภายใต้ภาวะกดดันทางเศรษฐกิจและการตลาดหรือความใหญ่โตสลับซับซ้อนของระบบทางการ สื่อมวลชนควรจะลงมาอยู่ใกล้ชีวิตประชาชนผู้รับสารและเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการบริหารไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและผลประโยชน์ของ “ผู้ใช้สื่อ”(media users) สื่อมวลชนไม่จำเป็นต้องใหญ่โต ราคาแพง รูปแบบสวยงามหรูหรา แต่ควรมีขนาดเล็ก ราคาถูก รูปแบบประหยัด แต่มีจำนวนหลากหลาย ลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งคือ มุ่งให้ท้องถิ่นขนาดเล็ก กลุ่มผลประโยชน์ขนาดเล็ก หรือชนกลุ่มน้อยได้รับข่าวสารที่จำเป็นและมีสิทธิ์ตอบโต้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางสื่อมวลชน

ทฤษฎีสื่อมวลชนประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนี้ สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่พอสรุปได้คือ

1. ตอบสนองความต้องการของพลเมืองแต่ละคน ชุมชนขนาดเล็ก และชนกลุ่มน้อยในด้านสิทธิการรู้และสิทธิการสื่อสาร (right to know and right to communicate) ยืนยันการเน้นการสื่อสารในแนวนอนมากกว่าการสื่อสารในแนวตั้ง โดยเฉพาะการสื่อสารจากบนลงล่าง
2. เปิดโอกาสให้ผู้รับสารทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข่าวสาร ความคิดเห็นและการศึกษา รวมทั้งการบริหารในรูปแบบที่เหมาะสม และทฤษฎีนี้พยายามต่อต้านปรากฏการณ์

สองด้าน คือ สื่อที่มีเอกชนเป็นเจ้าของมีลักษณะผูกขาด และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจมากเกินไป อีกด้านหนึ่งคือ การพยายามต่อต้านการใช้อำนาจแบบรวมศูนย์อำนาจ

ความหมายของสื่อมวลชนประชาธิปไตย

จากข้อคิดของคณะกรรมการมาธิการแม็คไบริดท์ที่องค์การยูเนสโกตั้งขึ้นมาเพื่อศึกษาปัญหาการสื่อสารของโลก และจากข้อเขียนของเดนิส แม็คควอล (Denis McQuail) รวมทั้งประสบการณ์ในประเทศไทย พบข้อสรุปว่าสื่อมวลชนประชาธิปไตยควรจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นสื่อมวลชนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งสารมิใช่เป็นแต่เพียงผู้รับสารเท่านั้น
2. มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารที่มีความหลากหลายมากกว่าที่เป็นอยู่
3. มีการขยายขอบเขตและคุณภาพของการมีส่วนร่วมจากประชาชน หรือจากสังคมออกไปอย่างกว้างขวาง
4. มีการตอบสนองความต้องการของพลเมืองแต่ละคน ของชุมชนขนาดเล็กและชนกลุ่มน้อยในด้านสิทธิการรับรู้และสิทธิการสื่อสาร รวมทั้งสิทธิในการโต้ตอบ
5. กลุ่ม องค์กร และชุมชนควรจะเป็นเจ้าของสื่อได้เอง
6. สื่อขนาดเล็กที่มีลักษณะ interactive และเปิดโอกาสให้ผู้รับมีส่วนร่วมย่อมดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยนักสื่อสารมวลชนมืออาชีพ และเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำเกณฑ์ บทบาทของสื่อมวลชนตามทฤษฎีสื่อมวลชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย มาเป็นกรอบในการอภิปรายผลของการดำเนินงานรายการวิทยุชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นความเป็นไปได้ของการนำหลักการวิทยุกระจายเสียงชุมชนมาปรับใช้ในการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงของประเทศไทย

4. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ขององค์กรผู้ผลิตสื่อมวลชน

เดนิส แม็คควอล (Denis McQuail), 1994: 139-152 อ้างในไพฑูริย์ หิรัญประดิษฐ์, 2539) ได้แนวคิดนี้มาจากทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่กล่าวว่าสื่อมวลชนถูกคาดหวังว่าควรจะทำหน้าที่อะไรให้กับสังคม ทั้งความเกี่ยวข้องของสื่อมวลชนกับผู้อยู่เบื้องบนหรือโครงสร้างแห่งอำนาจเบื้องบนของสังคม และกับผู้รับสารจากสื่อมวลชน ทฤษฎีนี้จึงเกี่ยวข้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ และการควบคุมสื่อมวลชนให้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่สังคมเป็นผู้กำหนด ทั้งนี้เพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคม โดยพยายามแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาเสนอแก่ผู้รับสาร ดังนั้นสิ่งที่ทฤษฎีบรรทัดฐานนิยมได้เอียงกันก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างและการปฏิบัติหน้าที่ของสื่อ โดยเกี่ยวเนื่องกับประเด็นหลักดังต่อไปนี้คือ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความหลากหลาย คุณภาพของข้อมูล ระเบียบทางสังคมและความร่วมมือ และ

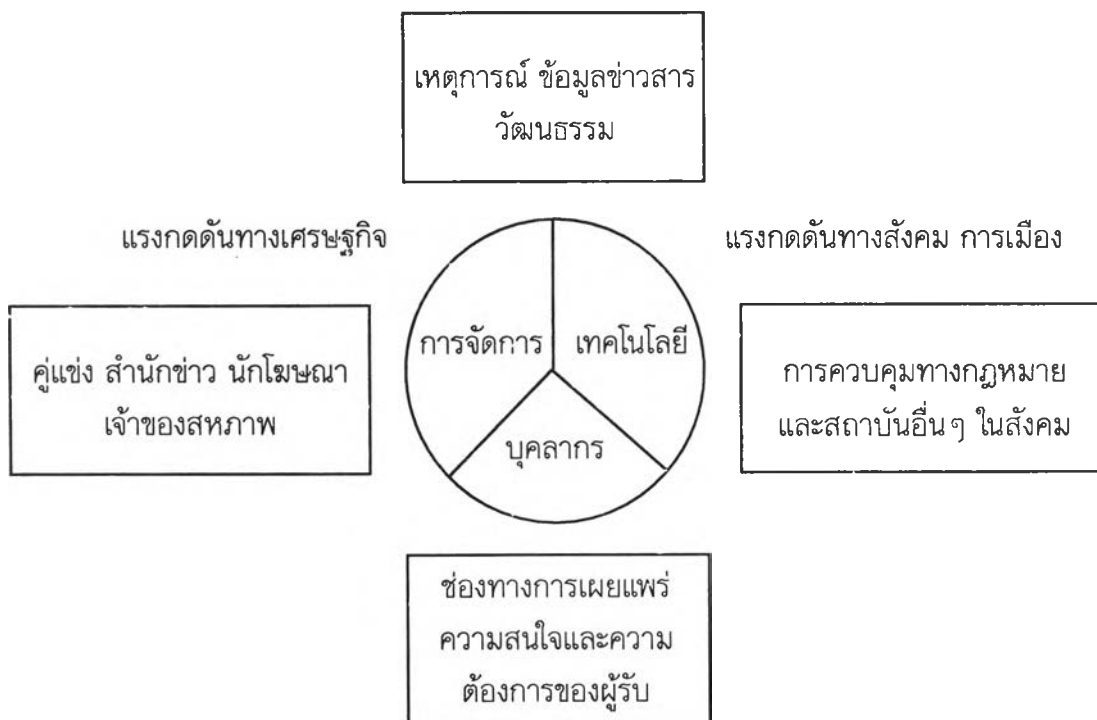
ระเบียบทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้เดนิส แม็คควอล(Denis McQuail, 1994:190-192) ยังได้มององค์การสื่อมวลชนด้วยว่า เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อผลิตผลงานทางด้านสื่อสารมวลชน และมีทฤษฎีที่พูดถึงความสัมพันธ์ที่แตกต่างทั้งภายในองค์กรและระหว่างองค์กร

เวสลีย์และแมคคีน (Westley and Mclean, 1957) กล่าวว่า บทบาทของนักสื่อสารมวลชนทำงานอยู่ท่ามกลางแรงกดดันของผู้ผลักดันต่าง ๆ ทางสังคมและการเฝ้ามองของสาธารณะ เพื่อดูว่าสื่อได้ทำหน้าที่สนองตอบความต้องการและความสนใจของสาธารณะหรือไม่

เกิร์บเนอร์ (Gerbner, 1969)กล่าวถึงการดำเนินงานของนักสื่อสารมวลชนว่า ดำเนินการไปภายใต้แรงกดดันระหว่างบทบาทของพลังต่าง ๆ เช่น ลูกค้ำ ในที่นี้อาจหมายถึงนักโฆษณา คู่แข่งขัน อันได้แก่สื่ออื่น ๆ ผู้มีอำนาจ เช่น กฎหมายหรือการเมือง เป็นต้น นักวิชาการ สถาบันอื่นทางสังคม และตัวผู้รับสาร พลังต่าง ๆ เหล่านี้ ต่างพยายามเข้ายึดครองสื่อมวลชนไว้เป็นของตน ในบางครั้งเป็นแหล่งสารให้กับสื่อมวลชน ในบางแง่ที่อาจเป็นผู้สร้างสาร หรือเป็นผู้ปกป้องการสร้างสารเพื่อจุดมุ่งหมายบางอย่างด้วย สื่อมวลชนต้องมีวิธีการจัดการพลังหรือแหล่งสนับสนุนเหล่านี้

พลังและแรงกดดันที่มีต่อองค์กรสื่อมวลชนนี้อาจเสนอได้ในภาพขององค์กรสื่อมวลชนภายใต้แรงกดดันของสังคม แรงกดดันที่มีต่อองค์กรสื่อมวลชนนี้บางครั้งอาจมีผลโดยตรง แต่บางครั้งอาจไม่มีผลโดยตรง บางกรณีอาจเกิดการถ่วงดุลกันเองระหว่างสถาบันของสังคม เช่น ผู้รับสารกับนักโฆษณา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากขาดซึ่งแรงกดดันจากสังคมที่มีต่อองค์กรสื่อมวลชนแล้วอาจชี้ได้ว่าสังคมนั้นไร้ซึ่งเป้าหมาย แนวความคิดเกี่ยวกับแรงกดดันของสังคมที่มีต่อองค์กรสื่อมวลชน สามารถแบ่งองค์กรสื่อมวลชนออกเป็น 3 องค์กรประกอบใหญ่ ๆ โดยจะทำงานไปภายใต้แรงกดดันสังคมที่ล้อมรอบอยู่ ดังแบบจำลององค์กรสื่อสารมวลชนภายใต้แรงกดดันของสังคม ภาพที่ 3



ภาพที่ 3 แบบจำลององค์กรสื่อมวลชนภายใต้แรงกดดันของสังคม
โดย Denis McQuail, 1994.

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักประชาสัมพันธ์เขต 1 จังหวัดขอนแก่น กรมประชาสัมพันธ์ ดำเนินการก่อสร้างเมื่อเดือนเมษายน 2507 โดยความช่วยเหลือจากรัฐบาลออสเตรเลีย ตามแผน สปอ. หรือสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สถานีเครื่องส่งอยู่ที่บ้านห้วยยาง ตำบลโคกกรวด อำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา ตรงหลักกิโลเมตรที่ 242 ห่างจากตัวเมืองไปทางถนนสายมิตรภาพ-กรุงเทพฯ ประมาณ 13 กิโลเมตร จนมาถึงปี 2518 ได้ย้ายห้องส่งมาอยู่ที่อาคารแห่งใหม่ที่ ซอยสุภาภรณ์ ถนนสีปรี อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา ส่วนสถานที่เดิมนั้นเป็นอาคารที่ตั้งของเครื่องส่ง A.M. และบ้านพักข้าราชการและเจ้าหน้าที่ และได้ย้ายอาคารที่ทำการกลับไปอยู่ที่เดิม พ.ศ. 2542

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา ในปัจจุบันกระจายเสียง 2 ระบบ 3 ความถี่ คือ ระบบ A.M. ความถี่ 729 KHz. กำลังส่ง 25 กิโลวัตต์ ระบบ F.M. ความถี่ 106.25 MHz. และความถี่ 105.25 MHz. ทั้งสองคลื่นความถี่มีกำลังส่ง 1 กิโลวัตต์ออกอากาศเพื่อรายการข่าว ความรู้และรายการบันเทิง ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดใกล้เคียง

ในปีงบประมาณ 2541 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา ได้รับคัดเลือกให้เป็นสถานีนำร่องแห่งหนึ่งในการดำเนินงานจัดรายการวิทยุชุมชน ตามโครงการนำร่องวิทยุชุมชนกับคน อปม.กรมประชาสัมพันธ์ เพื่อตอบสนองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 40 และกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรอิสระจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2535) ศึกษาการทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี โดยวิธีการวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยกึ่งทดลอง โดยทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับผู้ฟังในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรัศมี 6-10 กิโลเมตร โดยรอบสถานีทดลองคือสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี รายการดังกล่าวบริหารและดำเนินการโดยคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ทดลอง ออกอากาศทุกวัน ๆ ละ 1 ชั่วโมง เป็นเวลา 2 เดือน

ผลการวิจัยที่ได้จากการทดลอง การสังเกต และการทดสอบกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง โดยกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 196 ราย สุ่มจากหมู่บ้านสี่ทิศทางรอบสถานี ปรากฏว่า คณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นสามารถปฏิบัติหน้าที่บริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชนและยื่นสื่อกลางสะท้อนปัญหาและความต้องการของชุมชนให้กับรายการเป็นอย่างดี และหลังการทดลองผู้ฟังมีความนิยมและพึงพอใจรายการมากกว่าเดิม

อุษา จันทรประภาศ (2536) ศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 22-24 กุมภาพันธ์ 2535 ผลการวิจัยพบว่า ผู้ฟังฟังรายการค่อนข้างบ่อยสาเหตุที่ฟังเพราะรูปแบบรายการมีความน่าสนใจ และผู้ฟังมีความสนใจเนื้อหาเกี่ยวกับการเกษตรมากที่สุด ผู้ฟังมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจในระดับมากโดยเฉพาะรายการนี้มีหลักการที่เป็นของประชาชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ร้อยตำรวจเอกหญิงฉวีวรรณ วรานิชสกุล (2536) ได้ศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในรายการวิทยุเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาสถานีวิทยุ จส.100 MHz พบว่า กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของรายการ จส.100 เกิดจากองค์ผู้ร่วมผลิต 3 ฝ่าย คือ เจ้าหน้าที่บริษัทแปซิฟิกคอร์ปอเรชั่น จำกัด เจ้าหน้าที่ตำรวจศูนย์ควบคุมการจราจร และประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนซึ่งต่างฝ่ายต่างผลักดันเปลี่ยนแปลงบทบาทในฐานะเป็นผู้รายงานข่าว แหล่งข่าว และผู้รับสาร จนกระทั่งเกิดความเข้าใจและสนองวัตถุประสงค์ร่วมกัน

อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบูลย์ (2538) ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ศึกษาเฉพาะโครงการเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ โดยวิธีการเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาบริบทของโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเพื่อหาข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลการศึกษาพบว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการมีค่อนข้างน้อย ปัญหาการมีส่วนร่วมที่ไดพบเกี่ยวกับเรื่องข้อมูลข่าวสาร ปัญหาการจัดประชาพิจารณ์ โดยขั้นตอนสำคัญที่เสนอให้เข้าร่วมคือขั้นตอนการวางแผน

Chin Saik Yoon (2001) ได้สรุปการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่พูดมากกว่า 20 ปีเป็นหลักการที่ขับเคลื่อนการทำงานที่สำคัญของนักสื่อสารจากภาคองค์กรเอกชน หรือ NGO และได้ขยายตัวที่ละน้อยเข้าไปในโครงการของรัฐ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ก็คือการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ซึ่งวิทยุเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำไปใช้ในกระบวนการพัฒนา นอกจากนั้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ประสบความสำเร็จสูงสุด คือการทดสอบในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก และใช้การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล และสื่อพื้นบ้าน

สถานีวิทยุชุมชนแห่งแรกในเนปาล คือสถานีวิทยุชุมชนสการ์มาร์ตา(Sagarmatha) ได้จัดตั้งขึ้นและสามารถส่งกระจายเสียงได้ในปี 1995 แต่สถานีก็ยังไม่ได้รับใบอนุญาต แต่ยังคงออกอากาศเรื่อยมาสถานีวิทยุโดยทั่วไปของภูมิภาคเอเชียใต้ก็มีลักษณะเหมือนกันนี้ แต่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตที่รัฐบาลของประเทศภูมิภาคนี้จะเริ่มผ่อนคลายการควบคุมสื่อวิทยุ ในอินเดียเมื่อปี 1995 ศาลสูงของอินเดียได้มีคำสั่งให้รัฐบาลยุติการผูกขาดสื่ออิเล็กทรอนิกส์

และได้เริ่มต้นให้เสรีภาพและกระจายอำนาจด้านการกระจายเสียง และประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียใต้ก็มีแนวโน้มทำเช่นเดียวกันนี้

สถานีวิทยุชุมชน มาฮาเวลี (Mahaweli) ในประเทศศรีลังกา เป็นส่วนหนึ่งของการกระจายเสียงแห่งชาติ ได้ออกอากาศตั้งแต่ปี 1981 แต่ต้องเผชิญปัญหาใหญ่ ๆ ในเรื่องของงบประมาณมาตลอด เพราะสถานีวิทยุชุมชนแห่งนี้ตั้งขึ้นมาโดยปราศจากการวางแผนดำเนินการในระยะยาว

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประเทศฟิลิปปินส์มีความชัดเจนเกี่ยวกับวิทยุชุมชนมากที่สุด เพราะระบบวิทยุและโทรทัศน์ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเชิงพาณิชย์ของสหรัฐอเมริกา จึงมีวิทยุชุมชนที่ตั้งโดยมหาวิทยาลัย และสถาบันอื่น ๆ จำนวนมาก ความสำคัญที่เห็นเด่นชัดที่สุดของวิทยุชุมชน คือ สถานีวิทยุชุมชนแทมบูลี (Tambuli) ซึ่งเป็นสถานีวิทยุชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยองค์การพัฒนาระหว่างประเทศเดนมาร์ก หรือ Danida และบริหารโดยคณะกรรมการพัฒนาการสื่อสารระหว่างประเทศ ของ UNESCO หรือ (IPDC) ในปี 1996 วิทยุชุมชนแทมบูลีแห่งนี้ได้รับรางวัลชนะเลิศ รางวัลการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ระหว่างประเทศ ของ IPDC

ทั้งนี้จุดมุ่งหมายของโครงการวิทยุชุมชนแห่งนี้เพื่อพัฒนาให้เป็นสื่อของชุมชนใน 12 เขตซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ ห่างไกล และเป็นพื้นที่ด้อยการพัฒนาทางเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ ดังนั้นในการสร้างประชาธิปไตยและเพิ่มศักยภาพของประชาชนผ่านสื่อ แต่ละชุมชนได้จัดตั้งสถานีวิทยุในระบบเอฟ.เอ็ม. ของตนเอง โดยใช้เครื่องส่งกำลังต่ำ(ขนาด 20 วัตต์) และอุปกรณ์การผลิตรายการอย่างง่าย ๆ โดยในปี 1995 ซึ่งเป็นการสิ้นสุดโครงการนำร่องวิทยุชุมชน Louie Tabing ผู้จัดการโครงการวิทยุชุมชนแทมบูลี กล่าวว่า ของขวัญและรางวัลไม่ใช่จุดหมายของการดำเนินการวิทยุชุมชน แต่สิ่งที่มีคุณค่าของโครงการนี้ที่แท้จริงคือ จำนวนประชาชนหรือชาวบ้านในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาเพราะวิทยุชุมชนหรือไม่